

GRATZER-SÖVÉNYHÁZI GÁBOR

Egy jogi tárgy nélküli bűncselekmény tanulságai, avagy házasság tényleg csak szerelmesek között köthető?

Az irányadó hazai és európai büntetőjog-tudomány a társadalomra veszélyeséget mint bűncselekményi fogalmi elemet nem használja. Ezt a tudományos álláspontot vette át a Btk. általános részi tervezete¹ is, amikor a társadalomra veszélyességet mint materiális értelemben vett büntetőjog-ellenességet határozta meg. A büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (Btk.) azonban az általános részi dogmatikai kérdéseket érintetlenül hagyta, így beláthatatlan ideig a magyar büntetőjog nem szakíthat a társadalomra veszélyesség fogalmával. A modern, így a hazai jogtudomány is egységes abban, nem elegendő, hogy egy adott cselekmény alakilag jogellenes, ahhoz, hogy bűncselekmény legyen – egyebek mellett –, szükséges a materiális jogellenesség megléte is. *Békés Imre* a cselekmény társadalomra veszélyességével annak jogi tárgyát azonosította, amikor azt a törvényi tényállás köréből kiemelte. Ennek a meghatározásnak dogmatikai szempontból azért volt jelentősége, mert a tényállási elemeket bizonyítani kell, márpedig nyilvánvalóan értelmetlen abból a célból bizonyítást felvenni, hogy például az emberölés jogi tárgya az élet².

Azért volt ez jelentős, mert a cselekmény társadalomra veszélyessége objektív módon csak a jogi tárgyra gyakorolt hatás alapján definiálható, vagyis a jogi tárgy sértése vagy veszélyeztetése a társadalomra veszélyesség fogalmának megalapozása körében tölti be funkcióját.³

Abban az esetben, ha a társadalomra veszélyességet mint kodifikált materiális jogellenességet értelmezzük, a kodifikálás, azaz törvénybe iktatás ténye azt jelenti, hogy annak teljes hiánya jogellenességet kizáró okként értékelendő.

¹ A 2009-es büntetőjogi reform során készült el az új általános rész, amelyet végül nem nyújtottak be az Országgyűlésnek. A tervezet jelentős dogmatikai változásokat hozott volna, azonban elsősorban a 2009. február 8-i, az egész országot megrázó Cozma-gyilkosság hatására e tervezet lekerült a jogalkotás napirendjéről.

² Nagy Ferenc: A Magyar Büntetőjog Általános Része. Korona Kiadó, Budapest, 2001, 175–176. o.

³ Uo. 176. o.

Egy jogi tárgy nélküli tényállás, és ami ebből következik

Az új Btk. hatálybalépésével megjelent egy véleményem szerint jogi tárgy nélküli bűncselekmény. Ezen új bűncselekményen keresztül a jogi tárgy hiánya, és ennek következményei igen jól szemléltethetők.

Az új Btk. családi kapcsolatok létesítésével visszaélés vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel kívánja büntetni a tizennyolcadik életévét betöltött személyt, aki anyagi haszonszerzés céljából, kizárólag tartózkodási jogosultságot igazoló okmány kiadása érdekében létesít családi kapcsolatot, vagy az apaságot megállapító teljes hatályú elismerő nyilatkozathoz hozzájárul, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg.

A jogalkotó álláspontja szerint, az utóbbi időben sokszor előfordult, hogy magyar állampolgár harmadik országbeli személlyel történő házasságkötésére, illetve ilyen személyek között a családi kapcsolat létesítésére kizárólag a Magyarországon tartózkodás joga és az ehhez kapcsolódó egyéb jogosultságok megszerzése érdekében került sor. A házasságkötéssel szerzett státussal a külföldiek legalizálni próbálják tartózkodásukat az Európai Unió területén, a megszerzett jogosultsággal szabadabban utazhatnak az Európai Unió más tagállamaiba, ami fokozott biztonsági kockázatot jelenthet. Egyre gyakoribbá válik az is, hogy a magyarországi státusszerzés érdekében harmadik országbeli állampolgárok velük rokoni kapcsolatban nem álló gyermekkel kapcsolatban tesznek teljes hatályú apai elismerő nyilatkozatot.⁴

Nem kétségbe vonva, és egyetértve a jogalkotói szándékkal és indokokkal, e törvényi tényállás kapcsán számtalan probléma vetődik fel, de talán a legsúlyosabbnak az tekinthető, hogy egyáltalán nincsen jogi tárgya, azaz e cselekmény abszolút módon (büntetőjogi értelemben) nem veszélyes a társadalomra, más szóval nem büntetőjog-ellenes.

Büntetőjog-dogmatikai szempontból éppen az előbbi megfogalmazás bizonyítja, hogy a társadalomra veszélyesség fogalma mennyire meghaladott, és mennyire helyes a *Nagy Ferenc* által javasolt materiális jogellenesség meghatározás. Hiszen egyértelmű és vitathatatlan, hogy a bűncselekmény tényállásában meghatározott érdekalapú családi kapcsolat a szó hétköznapi értelmében veszélyes a társadalomra, mindazonáltal mégsem tekinthető materiálisan jogellenesnek.

⁴ A 2012. évi C. törvény indokolása.

A polgári törvénykönyv (Ptk.) rendelkezései szerint a házasság akkor jön létre, ha az együttesen jelen lévő férfi és nő az anyakönyvvezető előtt személyesen kijelenti, hogy egymással házasságot köt. A nyilatkozat feltételhez vagy határidőhöz nem köthető. A kijelentés kölcsönös megtörténte után az anyakönyvvezető a házasság létrejöttét megállapítja és a házasságkötés tényét a házassági anyakönyvbe bejegyzi. A házasság az előbbi feltételek hiányában nem jön létre. A nemlétező házasságot úgy kell tekinteni, mintha meg sem kötötték volna. Érvénytelen a kiskorú házassága, ha azt a gyámhatóság előzetes engedélye nélkül kötötte. Érvénytelen annak a házassága, aki a házasság megkötésekor cselekvőképességet teljesen korlátozó gondnokság alatt állt. Érvénytelen annak a házassága, aki a házasság megkötésekor cselekvőképtelen állapotban volt. Érvénytelen továbbá az egyenes ági rokonok házassága, a testvérek egymással kötött házassága, a testvérnek testvére vér szerinti leszármazójával kötött házassága, valamint az örökbefogadónak az örökbefogadottal az örökbefogadás fennállása alatt kötött házassága. Érvénytelen a házasság akkor is, ha a házasulók valamelyikének korábbi házassága fennáll.

Az előbbiekből tehát egyértelműen következik, hogy a Ptk. rendelkezései szerint érvényes a házasság abban az esetben, ha azt kizárólag anyagi haszonszerzés és tartózkodási engedély megszerzése céljából kötik meg. Másképpen fogalmazva a jog nem tartalmaz olyan kikötést, hogy házasságot csak érdekmentesen, az együttélés szándékával, vagy csak szerelmesek között lehetne kötni. Abban az esetben tehát, ha érvénytelenségi ok nem áll fenn, a házasság érvényes. Az anyakönyvvezetőnek a törvény nem ad mérlegelési lehetőséget, így a házasságot az említett feltételek fennállása esetén akkor is meg kell kötnie, ha a házasulók határozottan kijelentik, hogy csak és kizárólag abból a célból létesítik e kapcsolatot, hogy az egyik fél tartózkodási engedélyt szerezzen, és ezért a másik fél anyagi ellenszolgáltatást nyújt. Tekintettel arra, hogy a magatartásokat a jog nem tiltja, hovatovább a kapcsolatot érvényesen létrehozza, sőt az anyakönyvvezető köteles megkötni egy ilyen házasságot, így a bűncselekménynek nincs jogi tárgya, amiből következik, hogy az nem lehet – büntetőjogi értelemben – veszélyes a társadalomra sem.

A jogi tárgy lényege

A jogi tárgy nem más, mint egy legalább absztrakt – jogelvi szintű – tiltás, vagy valamilyen kötelezés a jogrendszerben, amely valamilyen magatartást vagy valamilyen magatartástól való tartózkodást határoz meg. Önmagáért,

öncélúan nem lehet büntetőjogi tényállást kodifikálni. Ezt fejezi ki az Alkotmánybíróság (AB) sokat idézett 11/1992. (III. 5.) AB határozata is, amely szerint, „*alkotmányos jogállamban a büntetőjog nem pusztán eszköz, hanem értéket véd, és maga is értéket hordoz: az alkotmányos büntetőjogi elveket és garanciákat*”. Ilyen alkotmányos garancia a büntetőjog úgynevezett ultima ratio elve. A 30/1992. (V. 26.) AB döntés szerint, a büntetőjog a jogi felelősség rendszerében az ultima ratio. Társadalmi rendeltetése, hogy a jogrendszer egészének szankciós zárköve legyen. A büntetőjogi szankció, a büntetés szerepe és rendeltetése a jogi és erkölcsi normák épségének fenntartása akkor, amikor már más jogágak szankciói nem segítenek. Nagy Ferenc véleménye szerint a büntetőjognak – szerepének túlértékelését és lebecsülését is elkerülvén – a jogi felelősség, védelmi formák rendszerében kiegészítő jelleggel, ultima ratióként kell érvényesülnie.⁵ Az előbb bemutatott tényállás jó példát szolgáltat ezen elv sérelmére. Mielőtt büntető tényállást alkotott, a jogalkotónak gondoskodnia kellett volna arról, hogy a jog az egyébként 2013. július 1-jétől büntetendővé nyilvánított magatartáshoz ne társítsa az érvényesség jogkövetkezményét is. Egyébként jó kérdés, hogy mi lesz az amúgy érvényes házasság további sorsa, miután a büntetőbíróság a bűncselekmény elkövetését jogerős ítéletben kimondta, és a házastársakat büntetéssel sújtotta. Jelen helyzetben a házasság persze ennek ellenére érvényes marad, ami alapvető jogi anomália, és a büntetőjogi ultima ratio teljes figyelmen kívül hagyása.

Természetesen – a félreértések elkerülése végett – nem azt állítom, hogy minden bűncselekményt meg kell előznie egy konkrét jogszabályhely megjelenésével hivatkozható törvényi rendelkezésnek, tiltásnak vagy valamely magatartásra kötelezésnek. Azonban határozott véleményem, hogy valamilyen büntetőjogon kívüli jogi tárgy szükséges, ez lehet valóban konkrét jogszabályi tilalom, ami egzakt módon meghivatkozható, mint az például a hamis tanúzás büntette esetén az eljárásjogi törvényekben megtalálható. Lehet a jogi tárgy valamely alapjog, jogelv, alkotmányos rendelkezés, amilyen az élethez és emberi méltósághoz való jog, de következhet nemzetközi jogi imperatív vagy szerződésen alapuló normából is, mint például a népirtás és az emberiség elleni bűncselekmények, a büntető tényállás azonban nem lehet öncélú, önmagából fakadó.

Mind a büntető törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény, mind az új Btk. hasonló bűncselekmény-fogalmat használ, tehát a jogalkotó elmulasz-

⁵ Nagy Ferenc: i. m. 71. o.

totta, vagy nem kívánta „helyretenni” a társadalomra veszélyesség – Nagy Ferenc és a legtöbb szerző által erősen vitatott – fogalmát.

A korábbi Btk. 10. § (1) bekezdése szerint, bűncselekmény a szándékosan vagy – ha a törvény a gondatlan elkövetést is bünteti – gondatlanságból elkövetett cselekmény, amely veszélyes a társadalomra, és amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli. A (2) bekezdés tartalmazza a társadalomra veszélyes cselekmény megfogalmazását, amely szerint az a tevékenység vagy mulasztás tekintendő társadalomra veszélyesnek, amely Magyarország állami, társadalmi vagy gazdasági rendjét, az állampolgárok személyét vagy jogait sérti vagy veszélyezteti.

Az új Btk. a bűncselekmény fogalmán semmilyen változtatást nem hajt végre, amikor a 4. § (1) bekezdésének meghatározása szerint bűncselekmény az a szándékosan vagy – ha e törvény a gondatlan elkövetést is büntetni rendeli – gondatlanságból elkövetett cselekmény, amely veszélyes a társadalomra, és amelyre e törvény büntetés kiszabását rendeli. A (2) bekezdés társadalomra veszélyes cselekmény fogalma: az a tevékenység vagy mulasztás, amely mások személyét vagy jogait, illetve a Magyarország Alaptörvénye szerinti társadalmi, gazdasági, állami rendjét sérti vagy veszélyezteti, szintén nem változik érdemben. Az állampolgárok helyett a mások, Magyarország helyett a Magyarország Alaptörvénye szerinti szavak használata formai módosítás, ezeknek valódi dogmatikai, gyakorlati vagy jogalkalmazói következményük nincs. Véleményemet megerősíti az új Btk. indokolása is, amely szerint: a törvény szerinti bűncselekmény-fogalom megegyezik a hatályos Btk.-beli fogalommal, amelynek elemei: a tényállásszerűség (büntetni rendeltség), a társadalomra veszélyesség, és a bűnösség (szándékosság vagy gondatlanság). Ezen elemek közül csak a társadalomra veszélyesség definíciója változott kisebb mértékben: előbb az egyéni jogok, másodsorban az alaptörvény szerinti rendjének sérelme, illetve veszélyeztetése jelenik meg a felsorolásban.⁶

A jogi tárgy tehát felfogható úgy, mint az adott cselekmény társadalomra veszélyessége, helyesebben, mint materiális jogellenesség. A jogellenesség egyrészt jelenti a jogszabállyal való formai jogellenességet. Ami le van írva a büntetőtörvényben, az jogellenes. Az itt történő – abszolút jogpozitivistá – leragadás, bár kétségtelenül vannak ennek az irányzatnak is követői, válasz nélkül hagyja a miért kérdését. A materiális jogellenesség tana értelmében a jogellenességnek csak az egyik eleme, ha jobban tetszik, egyik oldala, hogy

⁶ A 2012. évi C. törvény indokolása.

a jogszabályban valami le van írva, a másik eleme a materiális jogellenesség. A materiális jogellenesség az alaki jogellenesség tartalmi indokát nyújtja. Jól tetten érhető a materiális jogellenesség megléte az úgynevezett törvény felett álló jogellenességet kizáró okok meglétében. Ezen okok (például hivatali, hatósági jog gyakorlása, kötelezettség teljesítése, hivatásbeli jogok és kötelesek gyakorlása, a sértett beleegyezése, fegyelmi jog gyakorlása, indokolt kockázat viselése és a kötelesség-összeütközés) önmagukban bizonyítják, hogy létezik a jogellenességnek tartalmi oldala. Talán a legjobb példa erre a sértett beleegyezése, amely szerint a ringbe lépő ökölvívó még akkor sem tartozik büntetőjogi felelősséggel, ha ellenfele életét – a sportág szabályai betartásával – kioltja. Sőt ha a labdarúgó a pályán ellenfelét úgy rúgja fel, a sportág szabályait megszegve, hogy annak súlyos sérülést okoz, de ez a szabályszegés megszokott, tehát nem durvább, mint általában, és nem egyértelműen a sérülés okozására irányul, abban az esetben a játékos sem tartozik felelősséggel. E cselekmények nem tekinthetők gondatlannak, tipikus eshetőleges szándékkal megvalósított testi sértésekről van szó. Kétség sem fér az alaki jogellenességhez, azonban a cselekmények materiális jogellenessége hiányzik, így bűncselekményről sem beszélhetünk.

Mindazonáltal fontos kiindulási alapja a társadalomra veszélyesség és a materiális jogellenesség tanának történeti megjelenése. Mint *Hollán Miklós* munkájában olvasható⁷, a materiális jogellenesség tana már a XIX. század végén kialakult, amikor megszületett annak felismerése, hogy nem feltétlenül alapozza meg a bűncselekmény megvalósulását pusztán a tényállásszerűség. *Liszt* definíciója szerint materiálisan jogellenes a cselekmény, ha a társadalomra káros magatartás. A jogellenes cselekmény a jogtárgyak sértése, vagy veszélyeztetése. A társadalomra veszélyesség ezzel szemben tisztán a szovjet jogban megjelent kategória, és éppen azt volt hivatva szolgálni, hogy akkor is el lehessen valakit ítélni, ha cselekménye még csak nem is tényállásszerű. A társadalomra veszélyes kifejezés az 1922. évi szovjet büntető törvénykönyvben jelent meg először. A szovjet btk. alapján mindenki társadalomra veszélyesnek tekintendő, aki a társadalomra veszélyes tettet követ el, vagy aki bűnözőkkel áll kapcsolatban, vagy akinek a múltbeli cselekedetei veszélyt képviselnek. E büntető törvénykönyv kifejezetten *Lenin* irányítása és felügyelete alapján jött létre, és egyértelmű célja a kommunista megtorlás és terror szentesítése volt, így nehezen érthető, hogy az amúgy modern, minden tekintetben haladó és demokratikus btk. nem képes szakítani a társadalomra

⁷ Hollán Miklós: Megkésétt búcsú a társadalomra veszélyességtől. Jogelméleti Szemle, 2004/4.

veszélyesség régen túlhaladott fogalmával. Ami veszélyes a társadalomra, attól azt meg kell védeni. A Cseka, az NKVD és végül a KGB feladata a társadalom védelme volt a társadalomra veszélyes elemektől. Persze e szervek a szovjet államot „védték”, azt pedig, hogy kitől kellett megvédeni, maga az állam mondta meg. Hazánkban az Államvédelmi Hatóság a nevében is deklarálta a „védelem” szót, és ez a szó annyira beleivódott a jogi köznyelvbe és gondolkodásba, hogy a mai napig nem tud tőle megszabadulni. Ezért a védelem kifejezés egyértelműen a szocialista jog öröksége. A védelemre a megelőzés hivatott, ezért addig, amíg az egyes nyomozó szervek deklarált feladata a „társadalomvédelem”, addig jogszabályi szinten e feladat nem más, mint a társadalomra veszélyes cselekmény megelőzése. A társadalomra veszélyes–védelem–bűnmegelőzés fogalmi hármas jogrendszerterítő hatása egy sajátos szocialista jogi örökség logikájára épül, és a jogszabályok szövegében is fellelhető. A bűnüldözés feladata nem a társadalom védelme, hanem a büntetőjogi felelősség megállapításának az előkészítése! Ha ezt az alkotmányos nézőpontot fogadjuk el, a társadalomra veszélyes kifejezést sem tudjuk értelmezni. A büntetőjogi felelősség alapja ugyanis a büntetendőség, a büntetőjog-ellenesség (alaki és materiális értelemben) és a bűnösség, nem pedig a társadalomra veszélyesség. Ebben az értelemben lehullik a lepel a bűnüldözés „védelmi” funkciójáról, és egyértelművé válik a bűnmegelőzés és bűnüldözés különbözősége. A társadalomra veszélyes tevékenységtől való „védelem” kifejezés továbbélését elsősorban elnevezésekben érhetjük tetten, ilyen az emberölések nyomozását végző nyomozó hatóságok „életvédelmiként”, a vagyon elleni bűncselekményeket „vagyonvédelmiként” történő elnevezése.⁸

Nem teljesen védhető tehát, legalábbis történeti nézőpontból a – jobb lehetőség híján – általam is képviselt nézet, ami a társadalomra veszélyességet mint kodifikált materiális jogellenességet értékeli, mindazonáltal, amíg e fogalmat a Btk. bűncselekményi elemként használja, ez marad az egyetlen dogmatikailag helyes lehetőség.

Tanulságok

Mint arra már utaltam, rendőrként, gyakorlati jogalkalmazóként, és kodifikációval foglalkozó jogászként is teljesen osztom a jogalkotónak a Btk. indo-

⁸ Gratzer-Sövényházy Gábor: A bűnmegelőzés rendszere. <http://biztonsagpiac.hu/wp-content/uploads/2014/04/Gratzer-Sovenyhazi-Gabor-A-bunmegelozes-rendszere.pdf>

kolásában található álláspontját, amely szerint az illegális bevándorlás kiemelten veszélyes a társadalomra, az ilyen visszaélések elleni eredményes fellépés a büntetőjog eszközeitől várható, ezért vált indokolttá a családi kapcsolatok létesítésével történő visszaélés tényállás megalkotása⁹.

Mindazonáltal a nem túl szerencsésnek nevezhető tényállás két fontos kérdésre is rávilágít. Részben rámutat arra, hogy bár a jogalkotó a Btk. kodifikációja során elmulasztotta a büntetőjog-dogmatikai kérdések megválaszolását, és fenntartotta a nem túl szerencsés és elavult bűncselekmény- és társadalomra veszélyesség fogalmat, azonban a büntetőjog-alkalmazás és a dogmatika e kereteket meghaladta.

Másrészről egy-egy rosszul megfogalmazott büntetőjogi tényállás nem lesz, nem lehet alkalmas arra, hogy funkcióját betöltse. Ha az adott cselekmény materiális értelemben nem jogellenes, kétséges, hogy annak alapján bárkinek is megállapítják a büntetőjogi felelősségét. Így akármennyire egyetlen lehet is érteni és támogatni szükséges a jogalkotó szándékát, az eszköz ennek elérésére alkalmatlan.

E tényállással nem csak a jogi tárgy hiánya az egyetlen probléma, tovább nehezíti, megkockáztatom, ellehetetleníti az alkalmazhatóságát a büntetőjogtól teljesen idegen duplikált célzat (anyagi haszonszerzés és kizárólag tartózkodási jogosultságot igazoló okmány kiadása érdekében). E bűncselekmény ugyanis úgynevezett találkozó típusú tényállás, ami azt jelenti, hogy szükségképpen két személy lesz az elkövetője, azonban mindketten önálló tettesként felelnek, mint az például a vérfertőzés esetében is látható. Ebből következik, hogy a duplikált célzat csak egy-egy tettesnél jelenhet meg. Lefordítva: az egyik tettes – aki feltehetően magyar állampolgár – az anyagi haszonszerzésért, a másik pedig a tartózkodási jogosultságért válik elkövetővé. Egyszerre egy személynél a két célzat semmiképpen nem jelenhet meg, erre azért sem lehet esély, mert társtettség, lévén hogy találkozó cselekményről beszélünk, nem állhat fenn. Mivel azonban a tényállás a két célzat együttes fennállását követeli meg, így a bűncselekmény a gyakorlatban nem jöhet létre. A helyzetet csak súlyosítja, hogy a második célzat esetén a tényállás ráadásul a kizárólagosságot is elvárja, ami viszont kizárja, hogy ettől különböző más célzat is mozgassa az elkövetőt, tehát, ha kizárólag a tartózkodási engedély megszerzése lehet a cél, akkor ezzel egyidejűleg más célzat nem állhat fenn.

Az utóbbi hónapok eseményei is rávilágítottak az illegális bevándorlás körüli súlyos problémákra, 2015-ben nagyjából megtízszereződött az illegá-

⁹ A 2012. évi C. törvény indokolása.

lis migránsok száma, ez előrevetíti, hogy valóban fel kell készülni arra, hogy esetleg többen is megkísérelnek családi kapcsolatok létesítésével tartózkodási engedélyt szerezni, aminek következtében tulajdonképpen egész Európában szabadon mozoghatnak. Dolgozatom célja éppen ezért a figyelem felhívása arra, hogy az elemzett tényállás jelen formájában nem lesz alkalmas arra, amit joggal várhat el a társadalom, sürgős tehát a tényállás módosítása, illetve a Ptk. módosításával a jogi tárgy megteremtése, így az ily módon létesített családi kapcsolatok érvénytelenségének megállapítása.